

תקוה ישראלית: חזון או חלום?

חיים וייצמן ואלכס מינץ

דצמבר 2015

בכנס הרצליה 2015, הציג הנשיא ראובן ריבלין בנאום "ארבעת השבטים", את "הסדר הישראלי החדש". לדברי נשיא המדינה, בישראל אין עוד "שבט" אחד המהווה רוב ברור בחברה אלא תהליך בו ארבעת ה"שבטים" המרכזיים – החילוני, הדתי-לאומי, הערבי והחרדי – השונים מהותית אלה מאלה, הולכים ומתקרבים בגודלם זה לזה. "מבנה הבעלות" על החברה הישראלית ומדינת ישראל משתנה לנגד עינינו, ציין הנשיא. תמורות אלה, ציין הנשיא ריבלין, יעצבו מחדש "את הזהות שלנו כ"ישראלים" וישפיעו עמוקות על הדרך בה אנו מבינים את עצמנו ואת הבית הלאומי שלנו¹. להתמודדות עם השלכות אלה הציע הנשיא את חזון "הישראליות המשותפת".

כדי להפוך את החזון למציאות, הוקמה על ידי המכון למדיניות ואסטרטגיה (IPS) במרכז הבינתחומי הרצליה ובברכת נשיא המדינה, ועדת היגוי ארצית שמטרתה לקדם את חזון "הישראליות המשותפת"². צוות המכון סיכם את הממצאים ואת ההמלצות במסמך מדיניות שכותרתו "סדר ישראלי חדש: מחזון למציאות"³.

ההמלצות מתמקדות במספר תחומים: חינוך, המרחב הציבורי, אשכולות אזורים, כלכלה, בריאות, חיזוק הרשויות המקומיות (ארנונה) ומיסוד – הקמת "הרשות לישראליות המשותפת". ואולם, כפי שכותבים מחברי הדו"ח, "בהצגת המלצות אלה, אין הכוונה להפחית מגודל המשימה. אין אדם אחד, אין שבט אחד שיוכל להרים את המשא הזה לבדו. את הישראליות המשותפת ניתן יהיה ליצור רק בגישה אינטגרטיבית-מוסדית המתייחסת למכלול התחומים המרכיבים את חיינו".

התחומים העיקריים בהמלצות שהוגשו לנשיא הם:

1. חינוך - מערכת החינוך היא המסגרת העיקרית בה מתעצבת התודעה האזרחית. למרות ואולי בשל העובדה שזרמי החינוך בישראל הם שבטיים ונפרדים וכך יישארו, מערכת החינוך היא כלי מרכזי לקידום הישראליות המשותפת מתוך כיבוד זכויות וחובות כל השבטים.
2. הרחבת "חג החגים" לכלל חג כלל ישראלי.
3. אשכולות אזורים – מיסוד, פיתוח וקידום מודל האשכולות האזוריים והחלתו בכל הארץ, כאמצעי לקידום השוויון וקידום צדק של חלוקה מחדש. המשמעות היא שהאשכולות יצטרכו לדאוג ולטפל בכל סוגי

¹ ריבלין, ראובן. 2015. החרדי, החילוני, הדתי או הערבי- אינם יכולים להרגיש שציפור נפשם נמצאת בסכנה או תחת איום, ירושלים: בית הנשיא. זמין ב-http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/news_070615_01.aspx, נצפה: 6 יוני, 2016.

² בראש ועדת ההיגוי, שכללה עשרים ותשעה חברות וחברים - נציגי ארבעת השבטים, עמדו פרופ' אוריאל רייכמן ופרופ' אלכס מינץ. הועדה, שפעלה בשיתוף פעולה הדוק עם צוות בית הנשיא, בראשות המנכ"ל הראל טובי, קיימה במשך שנה דיונים מעמיקים ושמעה דעות מומחים, במטרה לבחון את האתגרים אותם מציף חזון הנשיא, במטרה להביא למימושו. בנוסף, ערך המכון סקר עמדות מקיף בקרב ארבעת השבטים כדי לזהות תחומים שבהם אפשר לקדם ישראליות משותפת ותחומים בהם קשה יותר להתפשר.

³ המסמך ובו המלצות מעשיות לקידום חזון הנשיא, הוגש לנשיא המדינה והוצג בבית הנשיא, ביומו הראשון של כנס הרצליה 2016.

האוכלוסיה, יצטרכו לדאוג לכולם ולכל: לתשתיות, לחינוך, לבריאות, לרווחה, לתרבות והכל מתוך שוויון מהותי ובשקיפות מלאה.

4. כלכלה – נקיטת צעדים מעשיים לקידום שוויון כלכלי בין כל מגזרי האוכלוסיה הן במרכזים האורבניים והן בפריפריה. הכלכלה הישראלית אינה פתוחה ונגישה באופן מלא ושווה לכלל השבטים. מכאן, החשיבות הרבה ליצירת מקומות עבודה מתגמלים – לרבות תעשיות הייטק, באזורי הפריפריה הגיאוגרפית והחברתית, בין היתר כמנוף לתחושת הצלחה והשתייכות לסמל העכשווי של הצלחה כלכלית.
5. בריאות - הקמת מתקני בריאות ושירותי בריאות מתקדמים בפריפריה, כולל בישובים מרוחקים ובישובים הערביים והבדואים, כדי לקדם שוויון ברמת שירותי הבריאות בין כל תושבי הארץ.
6. ארנונה – שימוש בכספי ארנונה ממשלתית, כמנגנון לקידום צדק חלוקתי, כמכשיר לקידום השוויון בין הפריפריה למרכז ובין השבטים השונים.

על-מנת ליצור את הסדר הישראלי החדש ולהבטיח תקווה ישראלית, נדרשת מדיניות ציבורית מרכזית מוכוונת להשגת הישראליות המשותפת; המדיניות הזו צריכה לצאת מגישת **top-down** במובן זה שהיא מחייבת ראייה ועשייה מוסדית. לכן, בבסיס עבודת הצוות עומדת ההמלצה להקמת "הרשות לישראליות המשותפת" ב"סדר הישראלי החדש". הרשות תפעל לקידום הישראליות המשותפת, לאיחוי הקרעים בחברה הישראלית; להעצמת כל ה"שבטים", המגזרים והמגדרים המודרים היום בחברה הישראלית; ולפיתוח הון חברתי וזהות אזרחית משותפת, ברוח חזון נשיא המדינה. הרשות תוקם מכוח החלטת ממשלה שתובא לאישור הכנסת, הרשות תקפיד על ייצוגיות נאותה והיא תהיה עצמאית בפעולתה.

בנאומו בכנס הרצליה ה-16, התייחס הנשיא ריבלין לדבריו בכנס שנה קודם והדגיש כי "החברה הישראלית נמצאת היום בצומת דרכים. אנו רואים את השינויים לנגד עינינו, וזוהי השעה להכריע לאן פנינו מועדות." בנאומו, הטעים הנשיא כי "אם אנחנו מעוניינים בשינוי אמיתי ועמוק, אנחנו חייבים לחתור לשינויים מוסדיים ומערכתיים אותם יש לנהל כמאמץ לאומי, להציב יעדים שאפשר להסכים עליהם ולעקוב אחריהם". הנשיא הסביר כי "יצירת ישראליות משותפת ותקווה ישראלית משותפת היא תהליך אדיר, שיארך שנות דור. מה שבטוח הוא שלא נוכל להגיע לשם ללא התמודדות מערכתית עמוקה וללא שינויים מוסדיים, שעל חלקם אבקש להצביע היום..."

"במלאת השנה השנייה לכהונתי" אמר הנשיא, "אני רוצה להצביע, בזהירות המתבקשת, על ארבעה מנועים של שינוי, על ארבע מערכות חיוניות ליצירת שותפות שבכוחן לסלול את דרכנו על ציר של זמן לתקווה ישראלית: **המערכת הראשונה** היא מערכת השירות הציבורי ובפרט משרדי הממשלה. זו המערכת שבכוחה ובתפקידה להבטיח שוויון מהותי בין אזרחי ישראל מכלל המגזרים, ולהגביר את האמון שלהם במוסדות המדינה. זו המערכת שמהווה את הביטוי המעשי לשותפות של כולנו בבניין החברה והמדינה, שמבטאת את האחריות המשותפת שלנו לגורלה ועתידה. המערכת הציבורית בישראל תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם תחתור בצורה בלתי מתפשרת לייצוג הולם של הציבור אותו היא משרתת, ובפרט חרדים וערבים, ... היא תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם תהפוך את השוויון בהקצאה, בכל תחומי החיים, לדגל ולסימן ההיכר שלה, היא תוכל לשמש מנוע שינוי אמיתי ואפקטיבי

רק כאשר תלמד להתאים את האסטרטגיה ואת כל כלי המדיניות שברשותה, לצרכים ולמאפיינים הייחודיים של כל קבוצה.

המערכת השנייה כוללת בתוכה את האקדמיה ואת שוק העבודה. אם בעבר היה צה"ל מקום המפגש המרכזי של החברה הישראלית, הרי שבסדר הישראלי החדש, אם נרצה או לא, הפכו האקדמיה ושוק העבודה למקום הראשון שבו פוגשת החברה הישראלית את עצמה. האקדמיה ושוק העבודה הם השער להגשמת החלום הישראלי; הם כרטיס הכניסה של כולנו למוקדי ההשפעה במשק, בהם נוצר לראשונה מרחב משותף ליצירת שפה ומטרות משותפות, שם מתעצבים תחושת השייכות והמעמד החברתי. ... האקדמיה ושוק העבודה הישראלי ישמשו מנוע שינוי אמיתי רק כאשר מוסדות אקדמיים ומעסיקים יראו בהנגשת החלום הישראלי [לכל בני ובנות הארץ] ... שליחות לאומית ואינטרס מקצועי ועסקי ראשון במעלה. ... שינוי זה של המרחב האקדמי ושל שוק העבודה איננו רק צו מוסרי כלפי צעירי הארץ הזאת ודמותנו כחברה, אלא הוא גם כורח כלכלי. מיצוי כוח האדם והכישורן הישראליים, בפרט מהמגזר החרדי והערבי, הוא מנוע הצמיחה המשמעותי ביותר העומד לרשותנו ..."

המערכת השלישית, השותפות האזורית בין רשויות מקומיות ממגזרים שונים... [יכולה להוות] הזדמנות למפגש אינטרסים ורצונות, הזדמנות לשיתוף פעולה. פיתוח אזורי, פיתוח תשתיות ושירותי בריאות, עליה באיכות החיים - כל אלה הופכים אפשריים יותר כאשר עובדים יחד, כאשר ממנפים את היתרון לגודל. כאשר איכות החיים של השכנים שלי גבוהה יותר, הביטחון האישי של הקהילה שלי גבוה יותר. ... השותפות האזורית תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם תימשך ותתרחב מגמת מיסוד שיתוף הפעולה האזורי בין רשויות מקומיות וזאת על בסיס האשכולות האזוריים, בתהליך המבורך שצובר תאוצה בשנים האחרונות. היא תשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם היא תגובה בכלים ובמשאבים הנחוצים, רק אם תדע למנף את התשתית המשותפת לטובת מפגש והיכרות בין המגזרים השונים באזור בכל תחומי החיים, רק אם תהפוך את החתירה לטוב המשותף לדגל שהיא נושאת בגאון.

המערכת הרביעית והאחרונה, הברורה והמאתגרת כל כך, היא מערכת החינוך. ... אמת שהשתרשה זה מכבר ושלא מרבים להרהר אחריה, היא שמערכת החינוך בישראל מפוצלת בפועל לארבע מערכות, המחנכות את ילדינו לתפיסות שונות, ולעיתים סותרות, בנוגע לערכי היסוד ואופייה הרצוי של מדינת ישראל. ... עלינו לזכור, שבסדר הישראלי החדש החינוך לשותפות, להבנה ולהיכרות, כבר איננו מותרות או פעילות אקזוטית להכרת האחר, כי אם צורך חיוני וקיומי. ... מערכת החינוך תוכל לעשות זאת ולשמש מנוע שינוי אמיתי רק אם לצד טיפוח זהות חיובית, חיונית ועמוקה של כל מגזר, היא תחתור להקניית ליבת ידע על האנשים והקבוצות שחיים כאן; להקניית מיומנות של דיון והכללה של תפיסות עולם שונות ומנוגדות; תקנה לילדינו את השפות המדוברות כאן. היא תוכל לשמש מנוע שינוי משמעותי רק אם תקצה את המשאבים ותטמיע את השינויים המערכתיים והארגוניים הנחוצים ליצירת

הגשרים והקשרים בין המערכות השונות היכן שניתן, כל מגזר על פי דרכו. בהכשרות המנהלים והמורים, בין הצוותים החינוכיים ובין התלמידים.⁴

פרופ' אוריאל רייכמן, נשיא ומייסד המרכז הבינתחומי הרצליה הודה לנשיא על יוזמתו וציין כי, נאום "ארבעת השבטים היה נאום מכוון. הוא חייב אותנו לחשוב מחוץ לקופסא, להתנער משנאות לחוגים אחרים, לברוח מסטריאוטיפים, לחשוב על המדינה כולה. מכאן חייבת להתחיל חשיבה חדשה. הסדר האזרחי, הסדר הישראלי, שהיה ביסוד הקמת המדינה הוא הסדר שצריך ליישם אותו. אנחנו חייבים לחזור למושכלות היסודות שעליהם קמה המדינה. היסודות האלה מדברים אל החזון שהציב הנשיא והמשימה היא לתת משמעות מלאה לשוויון אמת והבנה ויחס אנושי לכל. אל מול הפיצול המתחייב מחיים דמוקרטיים בריאים, שיש בהם ויכוחים קשים יש בהם כיווני דרך שונים, באה הבשורה מבית הנשיא, הבית הזה שמייצג את כלל אזרחי המדינה, בשורה החותרת מכוונת ושואפת שיהיה גם כוח שיקרא בתוך הניגודים גם לאחדות. זו שליחות גדולה שנטל על עצמו הנשיא ויש להודות לו על-כך".

נשיאת בית המשפט העליון, מרים נאור, הדגישה גם היא "שהשוויון הוא נשמת אפו של המשטר החוקתי שלנו". היכולת שלנו להשיג הישגים, אמרה הנשיאה נאור, מותנית באחדותנו שהיא ההסכמה על כללי ההתנהלות, אולם כוחנו בשונות, בפלורליזם הרעיוני שלנו.

נשיא הקונגרס היהודי העולמי, השגריר רונלד לאודר, הדגיש את הצורך בשוויון הזדמנויות ונגישות שווה למשאבים כדי ליצור כלכלה חדשה; "ישראל מכילה יותר, ישראל צודקת יותר, ישראל נמרצת יותר".

השרים נפתלי בנט ואריה דרעי הדגישו גם הם את השוויון ואת תוכניותיהם לקידומו, השר בנט דיבר על תקצוב דיפרנציאלי, כביטוי להעדפה מתקנת והשר דרעי אמר כי הוא "הולך לקחת מהרשויות החזקות ולתת לחלשות". כמו הנשיאה נאור, הדגיש השר דרעי את חשיבות שמירת המייחד של הקבוצות השונות ואמר "אחדות איננה אחידות". גם ראשי סיעות הכנסת שדברו בכנס, ח"כ איימן עודה וח"כ זהבה גלאון, הסכימו לתפיסה העקרונית ולצעדים שהציג הנשיא לקידום התקוה הישראלית המשותפת.

"מושב הפרופסורים", שבא בעקבות מושב הפתיחה, הציג תמונה מורכבת מאד של החברה הישראלית ושל האתגרים הניצבים בפניה ובפני המגזרים השונים המרכיבים אותה. לצד הצורך באחדות, תארו הדוברים גם את ייחודם של השבטים השונים, צרכיהם ומעמדם בחברה הישראלית. פרופ' רייכמן, שניתח את המבחנים לבדיקת קיומו של רוב, הגיע למסקנה כי המושג "מדינה יהודית ודמוקרטית" היא "קביעה עובדתית [הסכמה] של הרוב המאחד בעם ולכן כל פגיעה עמוקה באחד משני העוגנים האלה יש בה כדי לאיים על הקשרים והחיבורים בינינו". פרופ' סמוחה מסכים עם קיומו של הרוב הזה ואומר כי הערבים גם הם מקבלים את עובדת המדינה היהודית. לצד

⁴ ריבלין, ראובן. 2016. דברי נשיא המדינה בכנס הרצליה בבית הנשיא, ירושלים: בית הנשיא. זמין ב- http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/speech_140616_01.aspx http://www.president.gov.il/ThePresident/Speeches/Pages/speech_140616_01.aspx, נצפה: 13 ספטמבר, 2016.

אמירה ז, תאר פרופ' סמוחה גם את הגורמים המגבילים את הישראליות המשותפת. פרופ' פאדיה נאסר אבו אלהיג'א הדגישה כי הישראליות המשותפת תוכל להתממש רק מתוך שיתוף ובחירה חופשית. היא הדגישה את חוסר השוויון בין השבטים. כדי לקדם את הישראליות המשותפת, עמדה פרופ' נאסר אבו אלהיג'א, על הצורך באיזון בין שמירת הייחוד התרבותי, המורשת והשפה הערבית לבין ההשתלבות בישראליות המשותפת. הגב' במבי שלג עמדה על המשותף והמפריד בין הקיצוניות למרכזיות ואמרה כי יש ברית בין הקיצוניים שבכל הקבוצות מצד אחד וקיומו של סדר יום משותף לציבור גדול חוצה מגזרים, שהוא הרוב הגדול באוכלוסייה. הגב' שלג, כפי שעשה גם פרופ' רייכמן, הדגישה את חשיבותה של התקשורת ביצירת הישראליות המשותפת ואמרה כי תקשורת הרייטינג, זו הנוחה אחר רווח כספי, מעצימה את הקצוות והופכת אותם ללגיטימיים – ומכאן הצורך בתקשורת ציבורית.

בעקבות הדיון המוצלח בכנס הרצליה ועבודת ועדת ההיגוי, הוחלט במרכז הבינתחומי הרצליה לייסד את "המרכז לישראליות המשותפת", שאכן הוקם ביולי 2016, ומאגד את הפעילות המחקרית, המעשית והסטודנטיאלית של תקווה ישראלית בבינתחומי, ומשמש כמרכז מחקר ומידע אקדמי ליוזמת נשיא המדינה.